

Катерина Велјановска

Минато, сегашност и иднина во македонската фразеологија

Времето е окарактеризирано како природна категорија, но сепак тоа е резултат на културното перципирање од страна на човекот и оттука е од огромно значење за неговиот опстанок, како и за коректното сфаќање на светот, за временското лоцирање на сите аспекти од човечкото живеење (Ристески 2005: 297). Концептот време пред сè се поврзува со потребата на човекот да го создава митот за создавањето на светот. Понатаму, Ристески истакнува дека истражувањето на времето е актуелен проблем, зашто освен што имаме можност да се навраќаме повторно на проучување на изминатото време, секогаш останува потребата да се занимаваме со актуелното, сегашното време, како и со истражувањето што допрва треба да дојде, иднината.

Категоријата време, покрај во другите научни дисциплини, се наоѓа во фокусот на интересирањето и во лингвистиката. Таа се определува како семантичка категорија која одразува како човекот ги восприема и осмислува временски обележаните ситуации и нивните елементи по однос на моментот на зборување или некоја друга временска точка. Времето е неразделен сегмент од содржинската страна на јазикот што наоѓа одраз во единиците од различни јазични нивоа: морфолошки (преку глаголската категорија време), лексички (преку зборовите со временско значење) и синтаксички (преку темпоралните синтаксички конструкции).

Времето како еден од клучните културни концепти различно се изразува во различни јазици што дозволува да зборуваме за восприемање на времето и за временската слика на светот. Јазичновременската слика на светот чија единица е концептот време најдобар израз наоѓа во фраземите со значење *време* кои се одликуваат со експресивност и емоционалност одразувајќи ја на тој начин национално-културната специфика на концептот обусловена од традицијата, фолклорот, религијата и системот на вредности на еден народ, како и универзалните црти што ги обединуваат сите народи и јазици.

Преку фраземите (Бошева-Мирчевска 2008:22) се врши мерење на времето во рамките на два главни параметри:

- објективно астрономско мерење на времето и
- субјективно мерење на времето кога мерењето е поврзано со дејствата кои човекот ги извршува по своја волја.

Објективното време се заснова на периодичноста на природните феномени (изгревање/заоѓање на сонцето, вртењето на Земјата околу Сонцето) и може да се разложи на секунди, минути, часови, денови...

Најважен момент во ширењето на субјективното време е тоа што се мери со сите достапни начини. Како најважен параметар за мерење на времето се јавува самиот субјект кој го разгледува времето во контекст на своите дејствија и доживувања и во врска со дејствијата и настаните кои кон нив ги придружуваат. Субјективното мерење на времето, за нас од најголем интерес, се изразува во сликовитата структура на фраземите на два начина:

- едниот се состои во тоа што времето се доведува во врска со тие дејствија кои човек ги прифаќа по своја волја (*дојде време*),
- а другиот начин се состои во тоа што времето се доведува во врска со оние настани кои му се случуваат на човекот и кои не зависат од неговата волја (*времето лета*).

Постојат повеќе модели за класификација на фраземите со значење *време*. Во овој реферат предмет на интерес ќе бидат фраземите во кои моментот *сега* се јавува како појдовна точка, минатото се определува како *до сега*, а иднината како *по сега*. Според семантиката, оваа група фраземи може да се дели на подгрупи во зависност од должината на периодот што се опишува, или, пак, според определеноста или неопределеноста на конкретен временски интервал. Примерите што ќе бидат предмет на интерес се земени од Речникот на литературни изрази од Тодор Димитровски и Фразеолошкиот речник на македонскиот јазик од Тодор Димитровски и Ташко Ширилов. Анализата на фраземите ја правиме според споменатиот модел, со минатото, сегашноста и иднината, како делови од временската оска.

1 Минато

Минатото многу полесно се фразеологизира во споредба со сегашноста и со иднината. Тоа може да биде момент на временската оска или збир на моменти. Во функција на маркер може да имаме реални историски настани и личности, но и нереални настани и ликови од Библијата.

Фраземите од оваа група, врз основа на потесното значење, може да ги поделиме на две подгрупи: 'неодамна' и 'одамна'.

Фраземите со значење ‘неодамна’ се базираат на моделот настани кои се случиле не многу долго пред сегашниот момент: *овие денови, во последно време, од некое време, последниве години*.

Фраземите со значење ‘одамна’ означуваат време кое одамна поминало, дејство кое се случило одамна и ја формираат една од најбројните и најинтересните подгрупи.

Првата таква подгрупа е поврзана со религијата, Библијата, почетоците и прифаќањето на христијанството од страна на словенските народи. Со значење ‘од дамнина, од далечно време, од самиот почеток’ се izdelува групата архаични фраземи во чија основа лежи библиската претстава за Адам и Ева како прародители на човечкиот род: *од Адамови времиња, од Адам и Ева, од искон, од времето на Потопот/во деновите на Потопот/за време на Потопот*, поврзани за преданието за Големиот потоп. Во македонскиот јазик кон оваа потесна подгрупа ја вбројуваме и фраземата *од времето на дедо Ное/од дедо Ное* со значење ‘од многу одамна’.

Присуството на религијата се гледа и во фраземите *Бог знае кога, Алах знае, пред Христа*.

Втората подгрупа ја формираат фраземи кои асоцираат на некој далечен момент од минатото: *истекоа многу води/многу вода протече низ Вардар*, со забелешка дека името на реката може да се менува со име на локална река, *од камено време, едно време, од времето на баба ми, од векот вековит, откако се создал векот* со значење ‘отсекогаш’.

2 Сегашност

Во оваа немногубројна група спаѓаат фраземите обединети со значењето, состојба чие извршување се совпаѓа со моментот на зборување. Во македонскиот јазик ги izdelуваме изразите *ден-денес/ден-денеска, до ден-денес, ден-денешен, на саатот, на часот, во истиот час*. Нивното значење е ‘денес, сега, во ова време’.

3 Иднина

Оваа група е претставена со фраземи што значат ‘наскоро, во скоро време’, и можат да се распределат во неколку подгрупи: најблиска иднина, иднина, не сосема определена иднина.

Со значење ‘најблиска иднина’ се фраземите *секој миг/секој момент, денес-или утре, денес-утре, за минута* се јавува со три значења од кои првото е ‘во најскоро време’. Фраземи со другите значења се: *за некој ден, овие денови* со значење ‘наскоро’, и *не е далеку времето* ‘ќе биде скоро, ако не денес-утре’.

Последната подгрупа се однесува на фраземите со значење ‘некогаш’ во минатото или иднината: *Бог/Алах знае кога* ‘не се знае кога’, *еден бог знае* ‘никој не знае’, *еден ден, многу вода (ќе) протече* ‘во неопределено време во минатото или во иднината’, *кога-тогаш, на времето* ‘некогаш’.

На крајот можеме да заклучиме дека имајќи го предвид големиот број фраземи, разбирлива е разнообразноста на структурните модели: од предлог и именка (*од времето, пред Христа*); од предлог, придавка и именка (*од камено време*); од предлог и две именки (*од дедо Ное*); од именка и глагол (*Бог/Алах знае*); од глагол, прилог и именка (*многу вода истече*) и др.

Како составни компоненти во поголем број фраземи се јавуваат лексемите со временско значење од словенско потекло: *време, ден, година, век*, и од турскиот јазик: *саат*. Се разбира, најинтересни за анализа се фраземите со значење ‘одамна’ кои воедно се и најбројни. Во нивниот состав најчесто се наоѓа компонентата *време* и тие се ориентирани кон минатото.

Извори и литература

- БОШЕВА-МИРЧЕВСКА, Биљана, 2008: *Фраземи со значење ‘време’ во македонскиот и во рускиот јазик* (магистерски труд). Скопје: УКИМ.
- ДИМИТРОВСКИ, Тодор, 1995: *Речник на литературни изрази*. Скопје: Институт за македонски јазик Крсте П. Мисирков.
- РИСТЕСКИ, Љупчо, 2005: *Категориите простор и време во народната култура на Македонците*. Скопје: Матица.
- Фразеолошки речник на македонскиот јазик*, 2003, 2008, 2009. Ред. Димитровски Тодор, Ширилов Ташко. Скопје: Огледало.